

Azerbaycan’da Mükelleflerin Vergiye Bakışı: Bakü Örnekleme Üzerine Ampirik Bir Çalışma

Ahmet Tekin¹
Özlem Sökmen Gürçam²

Received: 04/01/2021

Online Published: 20/04/2021

Accepted: 14/01/2021

Özet

Bu çalışmanın amacı Azerbaycan’ın başkenti Bakü’de yerleşik mükelleflerin vergiye yönelik bakışlarını ortaya koymaktır. Çalışmada, Azerbaycan’ın tercih edilme nedeni, Azerbaycan Cumhuriyeti modern vergi sisteminin görece olarak yeniliği, buna bağlı olarak da literatürde ampirik temelli çalışmaların kısıtlı olmasıdır. Azerbaycan’ın bütün olarak değil de Bakü örnekleme ile sınırlı olarak incelenme nedeni ise, Azerbaycan vergi sisteminin kendi içinde bölgesel bazda farklılaşan bir yapıya sahip olmasıdır. Bu kapsamda Bakü örnekleme özelinde mükelleflerin vergi sistemi ile kurdukları ilişki üzerinde belirleyici olan vergiye yönelik algıları bağlamında bir değerlendirme yapılmaktadır. Araştırma sürecinde “demografik özellikler” ve “vergi ile ilgili değerlendirmeler” şeklindeki iki bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Veriler kota örnekleme yöntemiyle derlenmiş, analiz aşamasında ise Frekans Analizi ve Çapraz Tablolardan yararlanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre mükelleflerin vergiye bakışları arasında belirgin farklılığın bulunduğu, mükellefler bazında vergiye yönelik genel bir kabulün oluşmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: : Frekans analizi, vergi algısı, vergi bilinci, vergi mükellefi, vergi tutumu

JEL Sınıflandırması: C83, C93, H26, D91

Tax View of Taxpayers in Azerbaijan: An Empirical Study on Baku Sample

Abstract

The aim of this study is to reveal the taxpayer perspective of the taxpayers residing in Baku, the capital city of Azerbaijan. The reason why Azerbaijan is preferred in the study is just creation of the modern tax system of the Azerbaijan Republic, and consequently the limited number of empirical studies in the literature. The reason why Azerbaijan is studied not as a whole but limited to the Baku sample is that the Azerbaijani tax system has a structure that differs on a regional basis. In this context, specific to the Baku sample, an evaluation is made in the context of taxpayers' perceptions towards tax, which determines the relationship between the tax system and the tax payers. In the research process, a questionnaire form consisting of two parts: "demographic characteristics" and "tax-related evaluations" was used. The data were compiled by quota sampling method, and in the analysis phase, Frequency Analysis and Cross Tables were used. According to the findings, it has been determined that there is a significant difference between the taxpayers' perspective on tax, and there is no general acceptance of tax on the basis of taxpayers.

Keywords: Frequency analysis, tax perception, tax consciousness, tax payer, tax attitude

JEL Classification: C83, C93, H26, D91

¹ Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü, ahmettekin4444@gmail.com, Orcid Number: 0000-0003-0520-0434

² Dr. Öğretim Üyesi, Iğdır Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, osokmengurcam@gmail.com, Orcid Number: 0000-0002-2372-7355

1. Giriş

Kamu geliri olan vergiler her ne kadar makro nitelikli maliye politikası aracı niteliği sahip olsalar da idare ile mükellef arasındaki ilişki bağlamında ortaya çıkan mikro nitelikli bir bağlama da sahiptirler. Mükelleflerin idare aracılığıyla vergi ile kurdukları ilişki, vergiye yönelik algı ve tutum dolayısıyla da vergi ödeme davranışı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmaktadır. Mükelleflerin vergiye yönelik bakışı, vergi algısı ve vergi tutumu şeklinde psikolojik temelli iki farklı süreçte oluşmaktadır. Bu süreçler kapsamında mükellefin vergi ile ilişkisini belirleyen faktörler doğrudan mükellef ile ilgili olan ve mükellefin dışındaki faktörler olmak üzere farklılık göstermektedir. Buna göre demografik faktörler, vergi ahlakı, diğer mükelleflerin tutumu, devlete duyulan bağlılık, vergilerin kullanıldıkları alanlar doğrudan mükellefe ilişkin faktörler iken; vergi adaleti, vergi afları, vergi oranları, cezalar ve denetim olasılığı mükellef dışı faktörlerdir. Bu faktörlerin etkisi ile şekillenen mükellefin davranışı ise vergiye gönüllü uyum, vergiden kaçınma, vergi kaçırma, vergi grevi ve vergi cennetlerine yönelim şeklinde gerçekleşmektedir.

Verginin mükellefin psikolojisi temelinde ele alınmasına dayalı olan bu süreçler, makro nitelikli bağlama sahip olan maliyenin mali psikoloji şeklindeki mikro boyutunu oluşturmaktadır. Davranışsal iktisatın kapsamı dahilinde yer alan ve mali psikoloji olarak ifade edilen alanda özellikle vergi mükellefi temelli çalışmalar ilgili literatürde oldukça yaygındır. Ancak bu çalışmaların öncülüğünü Günter Schmolders tarafından kurulan Köln Vergi Psikolojisi Okulu oluşturmuştur. 1960'lı yıllarda kurulan bu okulun amacı ekonomik olguların sadece geleneksel neoklasik bakış açısıyla açıklanamayacağından yola çıkarak ekonomi ile sosyal psikoloji arasında bir köprü kurmak olmuştur. Devam eden süreçte vergi mükellefi ile ilişkili bağlam formel modeller kapsamında sorgulanır bir hal almıştır. Bu doğrultuda literatürde yer alan ilk çalışmanın Michael Allingham ve Agnar Sandmo tarafından yapılan "Gelir Vergisinden Kaçınma: Teorik Bir Analiz" olduğu görülmektedir. Bu çalışma kapsamında oluşturulan model ile mükellef davranışlarının "beyan edilen gelir ile elde edilen gelir arasında fark olması halinde bu durumun ortaya çıkma olasılığı ve ceza miktarının büyüklüğü" gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterdiği varsayılmaktadır (Allingham & Sandmo 1972, 324). Ancak literatürde yapılan çalışmalar Allingham-Sandmo Modelinin yetersiz olduğunu ve modelin temel varsayımını oluşturan vergi cezalarının caydırıcılığının etkili olmadığını göstermiştir (Torgler 2003). Bununla birlikte bu model, Norman Gemmell tarafından yapılan bir çalışma ile "mükellefin yakalanma olasılığı" değişkeni yerine "gecikmeli vergi ödemesinin uygulanma olasılığı" değişkeni kullanılarak Yeni Zelanda için test edilmiştir. Çalışmada Allingham ve Sandmo Modelinin aksine vergiden kaçınmanın tamamen değil de, kısmen gerçekleşmesi halinde de etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gemmell 2016). Gemmell tarafından Allingham-Sandmo Modeli, her ne kadar geliştirilmiş olsa da mükelleflere yaklaşım sadece ekonomik faktörler ile sınırlı bir çerçevede ele almıştır.

Mali psikoloji temelli literatürde yer alan model ve teorilerden hareketle yapılan farklı ülke, şehir ve bölgeler için çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında literatürde yer alan çalışmalara farklı bir örneklem grubu ile katkı sağlanması hedeflenerek Azerbaycan'ın başkenti Bakü örnekleme incelenmektedir. Literatür kapsamında Azerbaycan'da mükellef ile vergi ilişkisinin ampirik olarak incelendiği en kapsamlı çalışmanın Mustafayev (2019) tarafından yapıldığı görülmektedir. Ancak söz konusu çalışma Azerbaycan'daki farklı vergi sistemlerine sahip olan bölgelerin de içerildiği, dolayısıyla sekiz farklı bölgedeki toplam 1514 mükellefi kapsamaktadır. Bu kapsamda Azerbaycan'a ilişkin ampirik çalışmaların oldukça kısıtlı düzeyde olması çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak Azerbaycan vergi sisteminin genel yapısı hakkında bilgi verilmekte, sonrasında ise Bakü örnekleme ilişkili ampirik bir değerlendirme yapılmaktadır.

2. Azerbaycan Vergi Sisteminin Genel Yapısı

Azerbaycan vergi sistemi 19. yüzyıl sonu ve 20.yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve zaman içerisinde gelişim göstererek bu günkü halini almıştır. Bu gelişim 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başları, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti dönemi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dönemi, Azerbaycan'ın Bağımsızlık kazandığı dönem şeklinde dört ana döneme ayrılmaktadır. Azerbaycan'da modern vergi sistemine geçiş ise, önemli iktisadi değişimler ve serbest piyasa ekonomisine geçiş dönemi olan 1991-1992 yıllarında başlamıştır. Modern vergi sisteminin 1991-1992 yıllarını içeren ilk döneminde gelir ve gider vergileri ile ilgili temel vergi kanunları uygulamaya konulmuştur. 1991'de "Katma Değer Vergisi" ve "Aksiz"; 1992 yılında ise "Kurumlar Vergisi", "Gelir Vergisi" ve "Devlet Vergi Hizmeti" ile ilgili kanunlar çıkarılmıştır. 1993-1996 yıllarını içeren ikinci dönemde, 1993'de "Toprak Vergisi", 1995 'de "Emlak Vergisi" ,"Maden Vergisi" ve 1996 yılında da "Devlet Yol Fonuna Vergileri ile ilgili kanuni düzenlemeler yapılmıştır (Tanrıverdi, 2001:6). 1996-2000 süreci olan üçüncü dönemde ise, özel sektörün oluşturulması amacıyla temel düzenlemelere gidilmiş, 2000 yılında kanunlaşan "Vergi Mecellesi" 2001 yılı başından itibaren uygulanmaya başlanmış ve vergi sisteminin geliştirilmesi için değişikliklere devam edilmiştir (Hasanov & Altuğ, 2009: 53).

Cari dönem itibariyle Azerbaycan Cumhuriyeti vergi sistemi içerisinde yer alan vergiler ele alındığında ise devlet vergileri, özerk cumhuriyet vergileri, yerel vergiler şeklinde üç ana gruba ayrılmaktadır. Buna göre devlet vergileri, Mecellede düzenlenen ve Azerbaycan Cumhuriyetinin bütün arazilerinden tahsil edilen vergileri içermektedir. Özerk cumhuriyet vergileri; Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti sınırları içerisinde bu cumhuriyetin kanunlarına uygun olarak çıkarılan ve yol vergisi dışında yer bütün merkezi yönetim vergilerinden oluşmaktadır. Yerel Vergiler (belediye vergileri) ise Mecelle ve diğer kanunlar kapsamında belediyelerin yerel karar organlarında kararlaştırdıkları vergiler olup, araziden tahsil edilen vergilerdir. Ana grup niteliğindeki bu vergi türleri kapsamında yer alan vergi türleri aşağıdaki Şekil 1 aracılığıyla sunulmaktadır.

Şekil 1: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Vergi Sistemi

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyetinin Vergi Mecellesi, Hukuk Edebiyatı Neşriyatı, Bakü, 2009, s. 8-9 hareketle oluşturulmuştur.

3. Ampirik Değerlendirme

Bu çalışmanın amacı mükelleflerin vergiye bakış açılarını ortaya koyabilmektir. Araştırma kapsamını, Azerbaycan Bakü il merkezinde çalışan ve ticari kazanç ile serbest meslek kazancı elde eden vergi mükellefleri oluşturmaktadır. Ücret geliri elde edenler, stopaj usulüne tabi olmaları ve buna bağlı olarak da elde edilen gelir üzerinden vergi kaçırma ya da vergiden kaçınma davranışını gerçekleştiremeyecek olmaları nedeniyle çalışma kapsamına dahil edilmemiştir. Diğer gelir grupları ise gerek ana kütle içinde çok küçük bir hacme sahip olmaları gerekse genelde ticari kazanç, serbest meslek kazancı ve ücret geliri elde eden grupların da içinde yer almaları nedeniyle göz ardı edilmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda uygun örneklem büyüklüğüne ulaşabilmek için öncelikle Azerbaycan Gelir İdaresince belirtilen toplam mükellef sayısı verisi incelenmiş ve toplamda 9346 olan mükellef sayısı 1243 tanesi tüzel kişi ve 8103 tanesinin gerçek kişi mükellef olduğu görülmüştür. Bu veriler de göz önünde bulundurularak örneklem büyüklüğüne ilişkin yapılan hesaplama sonucunda %5'lik örneklem hatası ile asgari örneklem büyüklüğünün 136 olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çerçevede toplam 210 mükellefe ulaşılmış ancak analiz kapsamında 203 mükellefe ilişkin veri kullanılmıştır.

3.1. Yöntem

Araştırmanın amacına uygun veri toplamayabilmek için anket uygulaması yapılmıştır. Anketin oluşturulmasında literatürdeki çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu kapsamda Türkiye örneklemini için Tekin vd. (2018) tarafından oluşturulan ankettten hareketle, yine Türkiye örneklemini kapsamında mükelleflerin vergiye yönelik algı ve tutumları arasındaki farklılığın sorgulandığı Doğan vd. (2019) tarafından yapılan çalışma ile ulaşılan sonuçlar da göz önünde bulundurularak hazırlanan anket soruları, Azerbaycan vergi sistemine uyarlanarak kullanılmıştır. İlk aşamada anketin güvenilirliği ve uygunluğu ön çalışma ile test edilmiştir. Ayrıca yapılan saha çalışması ile anketin doğrudan doğruya mükelleflerin kendileri tarafından cevaplanması temin edilmiştir.

Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik özelliklere ilişkin 8 soru ve ikinci bölümde doğrudan doğruya çalışmanın amacı doğrultusunda oluşturulan 25 soru bulunmaktadır. İkinci bölümde yer alan sorularda 5'li Likert Ölçeği kullanılmıştır. Buna göre cevaplar “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum”, ve “kesinlikle katılıyorum” şeklinde kategorize edilen seçenekler dahilinde yer almıştır.

Analiz sürecinde Frekans Analiz ile elde edilen verilerin dağılımlarını ve genel eğilimlerini değerlendirebilmek amacıyla betimleyici incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda yapılan sınamalar, doğrudan mükellefe ilişkin faktörlerden devlete duyulan bağlılık, vergilerin kullanıldıkları alanlar, mükellef dışı faktörlerden vergi oranları ve bu faktörlerin etkisi ile şekillenen mükellef davranışlarından vergi kaçırma davranışı arasında kurulan ilişki bağlamında gerçekleştirilmiştir. Analiz süreci üç aşamalı olarak oluşturulmuştur. İlk aşamada seçilen örneklemin demografik ve sosyal yapısı incelenmiştir. İkinci aşamada mükelleflerin vergiye bakışlarına ilişkin bir sınama yapılmıştır. Son aşamada ise mükelleflerin vergi ödeme tercih nedenleri incelenerek vergiye yönelik temel motivasyonları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bulguları, çalışma kapsamında test edilen hipotezlerin değerlendirilmesine izin verecek şekilde üç kısımda ele alınmaktadır. Hipotezlerin test aşamasından önce, verilerin güvenilirliğinin sınanması amacıyla Cronbach Alpha güvenilirlik testi yapılmıştır. Alpha

değeri, 0,87 olarak bulunmuştur. Söz konusu değer 0,80-1,00 aralığında olması nedeniyle verilerin yüksek ölçüde güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

Araştırma tasarımı benzeşik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda demografik ve sosyal değişkenler ile vergiye bakışa ilişkin elde edilen bulgular aşağıda değerlendirilmektedir.

Tablo 1: Demografik değişkenler için frekans analizi sonuçları

Değişkenler	Kategoriler	Sıklık	%
Cinsiyet	Erkek	142	70
	Kadın	61	30
	Toplam	203	100
Medeni Hal	Evli	133	65,5
	Bekar	70	34,5
	Toplam	203	100
Çocuk Sayısı	Yok	76	37,4
	1	34	16,7
	2	66	32,5
	3	22	10,8
	4 ve üzeri	5	2,5
	Toplam	203	100
Yaş	16-22	25	12,3
	23-30	73	36
	31-40	60	29,6
	41-50	28	13,8
	51-65	15	7,4
	66 ve üzeri	2	1
	Toplam	203	100
Öğrenim Düzeyi	İlk	5	2,5
	Lise	3	1,5
	Yüksekokul	36	17,7
	Lisans	116	57,1
	Yüksek Lisans	34	16,7
	Doktora	9	4,4
	Toplam	203	100

Demografik değişkenlerin sıklık düzeylerine bakıldığında örneklemin önemli bir kısmının (%70) erkeklerden oluştuğu, yine önemli bir kısmının (%65,5) evli olduğu, çocuğu bulunmayanların oranı yüksek olmakla birlikte, örneklemin ağırlıklı olarak (%49,2) bir ve iki çocuğu bulunanlardan oluştuğu görülmektedir. Örneklemin yaş dağılımı ise 23-40 aralığında ağırlıklı bir paya (%65,6) sahiptir. Öğrenim düzeyi açısından örneklem büyük ölçüde lisans mezunlarından (%57,1) oluşurken, yüksek lisans (%16,7) ve doktora (%4,4) mezunlarının oranı da göz ardı edilemez düzeydedir. Dolayısıyla örneklemin demografik özellikler açısından genel olarak 23-40 yaş arası, öğrenim düzeyi yüksek, evli ve erkek mükelleflerden oluştuğu söylenebilir.

Tablo 2: Sosyal değişkenler için frekans analizi sonuçları

Sosyal Değişkenler	Kategoriler	Sıklık	%
Tecrübe	1-5 yıl	74	36,5
	6-10 yıl	52	25,6
	11-15 yıl	34	16,7

Sosyal Değişkenler	Kategoriler	Sıklık	%
	16-20 yıl	17	8,4
	21 yıl ve üzeri	26	12,8
	Toplam	203	100
Gelir düzeyi	0-500 Manat arası	93	45,8
	501-1000 Manat arası	43	21,2
	1001-2000 Manat arası	25	12,3
	2001-3000 Manat arası	10	4,9
	3001 Manat ve üzeri	32	15,8
	Toplam	203	100

Sosyal değişkenlerin sıklık düzeylerine bakıldığında örneklemin önemli bir kısmının (% 62,1) iş tecrübesinin 10 yıl ve altında olduğu görülmektedir. Vergiye esas matrahlarını oluşturan yıllık gelir düzeylerine göre ise örneklemin önemli bir kısmı (%68) 1000 Manat'ın altında gelir elde etmektedir. Bütün olarak örneklemin iş tecrübesi görece olarak az ve düşük gelir grubundaki mükelleflerden oluştuğu söylenebilir.

Tablo 3: Vergiye bakışa yönelik genel sınıma (Frekans analizi sonuçları)

Değerlendirme	(1) Kesinlikle Katılmıyorum	(2) Katılmıyorum	(3) Kararsızım	(4) Katılıyorum	(5) Kesinlikle Katılıyorum
Vergi oranları yüksek olduğu için vergi kaçırmak uygundur.	69 (34)	18 (8,9)	35 (17,2)	25 (12,3)	56 (27,6)
Vergi sistemi adil olmadığı için vergi kaçırmak uygundur.	126 (62,1)	21 (10,3)	23 (11,3)	9 (4,4)	24 (11,8)
Vergi oranları yüksek olmasa da vergi sistemi adil olsa da vergi kaçırmak uygundur.	29 (14,3)	16 (7,9)	33 (16,3)	37 (18,2)	88 (43,3)
Toplanan vergiler, israf edildiği için vergi kaçırmak uygundur.	30 (14,8)	13 (6,4)	32 (15,8)	20 (9,9)	108 (53,2)
Toplanan vergiler, faydalı işler için kullanılsa dahi vergi kaçırmak uygundur.	73 (36)	17 (8,4)	39 (19,2)	27 (13,3)	47 (23,2)
Ödediğim vergilerin toplumun gelişmesi için önemli olduğunu düşünüyorum.	50 (24,6)	17 (8,4)	35 (17,2)	19 (9,4)	82 (40,4)
Ödediğim vergiler sadece benim yararlanabileceğim hizmetler için kullanılmalı.	30 (14,8)	16 (7,9)	33 (16,3)	26 (12,8)	98 (48,3)

Değerlendirme	(1) Kesinlikle Katılmıyorum	(2) Katılmıyorum	(3) Kararsızım	(4) Katılıyorum	(5) Kesinlikle Katılıyorum
Oy verdiğim parti iktidarda değilse vergiyi ben ödememeliyim, partiye oy verenler ödemeli.	83 (40,9)	14 (6,9)	23 (11,3)	19 (9,4)	64 (31,5)

* () değerler yüzdelik dağılımları göstermektedir.

Vergiye gönüllü uyum ile doğrudan doğruya ilişkili sorulardan yukarıdaki tabloda yer alan ilk beş soru vergi kaçırma yönelim mükelleflerin bakış açısının ortaya koyulmasına yönelik iken; takip eden son üç soru ise verginin toplumsal niteliğine de vurgu yaparak vergi ile mükellef arasındaki ilişkiyi doğrudan ele almaktadır. Buna göre mükelleflerin vergi kaçırmanın uygunluğuna yönelik bakış açılarının genel geçer bir özelliğe sahip olmadığı ve verilen cevapların önemli ölçüde ağırlık oluşturacak şekilde dağılım göstermediği görülmektedir. Bu durum üzerinde mükelleflerin kararsızlık düzeylerinin yüksekliği de etkili olmakla birlikte, mükelleflerin vergi kaçırma yönelim bakışları üzerinde vergi sistemine bakışlarının belirleyici olduğu söylenebilir. Nitekim mükellefler vergi kaçırılmasında, vergi oranları (katılmama düzeyi %42,9) ve vergi sistemi adaletini (katılmama düzeyi %72,4) gerekçe olarak kabul etmezken, verginin israf edilmesi (katılma düzeyi %63,2) önemli bir gerekçe niteliğindedir. Bu durum vergi oranları ile vergi sistemi adaletinin vergi kaçırma konusunda gerekçe olarak kabul edilmeme durumunun sorgulandığı soru ile vergi israfının gerekçe olarak kabul edilme durumunun sorgulandığı soru karşılaştırmalı olarak ele alındığı daha açık hale gelmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Sorular arası ilişki (Çapraz tablo sonuçları)

		Toplanan vergiler, israf edildiği için vergi kaçırma uygundur.						
Değerlendirme		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Toplam	
Vergi oranları yüksek olmasa da vergi sistemi adil olsa da vergi kaçırma uygundur.	(1)	Sayı	19	1	1	1	7	29
		% Satır	65,5%	3,4%	3,4%	3,4%	24,1%	100,0%
		% Sütun	63,3%	7,7%	3,1%	5,0%	6,5%	14,3%
	(2)	Sayı	1	5	6	1	3	16
		% Satır	6,3%	31,3%	37,5%	6,3%	18,8%	100,0%
		% Sütun	3,3%	38,5%	18,8%	5,0%	2,8%	7,9%
	(3)	Sayı	2	3	15	4	9	33
		% Satır	6,1%	9,1%	45,5%	12,1%	27,3%	100,0%
		% Sütun	6,7%	23,1%	46,9%	20,0%	8,3%	16,3%
	(4)	Sayı	3	3	8	13	10	37
		% Satır	8,1%	8,1%	21,6%	35,1%	27,0%	100,0%

		Toplanan vergiler, israf edildiği için vergi kaçırmak uygundur.					
Değerlendirme		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Toplam
	% Sütun	10,0%	23,1%	25,0%	65,0%	9,3%	18,2%
(5)	Sayı	5	1	2	1	79	88
	% Satır	5,7%	1,1%	2,3%	1,1%	89,8%	100,0%
	% Sütun	16,7%	7,7%	6,3%	5,0%	73,1%	43,3%

(1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum.

Vergi oranları ve vergi adaletinden bağımsız olarak vergi kaçırmaya yönelik bakışın incelendiği “vergi oranları yüksek olmasa da vergi sistemi adil olsa da vergi kaçırmak uygundur” sorusuna örneklem kapsamındaki mükelleflerin önemli kısmı (%61,5) katılmıştır. Benzer şekilde “toplanan vergiler, israf edildiği için vergi kaçırmak uygundur” sorusuna katılanlar da örneklem kapsamındaki mükelleflerin önemli bir kısmını (%73) oluşturmaktadır. Her iki soruya birden katılan mükelleflerin oranı ise %50,7 düzeyindedir. Bu oranın, kararsız olanların oranının %25 seviyesinde olduğu dikkate alındığında oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Dolayısıyla mükellefler için vergi kaçırmanın kabul edilebilir nitelik kazanmasında vergi israfının temel gerekçeyi oluşturduğu görülmektedir.

Mükellef ile vergi arasındaki ilişkinin doğrudan sorgulanmasına yönelik Tablo 3’de yer alan son üç soru ele alındığında ise mükelleflerin kararsızlık oranının dağılımı belirleyici ölçüde yüksek olduğu ve verilen cevapların önemli ölçüde ağırlık oluşturacak şekilde dağılım göstermediği görülmektedir. Buna göre “ödediğim vergilerin toplumun gelişmesi için önemli olduğunu düşünüyorum” şeklindeki olumlu ifadeye kararsızım (%17,2) şeklinde cevap verenlerin oranındaki yükseklik dikkate alındığında, mükelleflerin katılım oranının (%49,8) yüksek olduğu söylenebilir. Bununla birlikte mükelleflerin önemli bir kısmı (% 61,1) “ödediğim vergiler sadece benim yararlanabileceğim hizmetler için kullanılmalı” sorusuna katılırken, “oy verdiğim parti iktidarda değilse vergiyi ben ödememeliyim, partiye oy verenler ödemeli” sorusuna katılanlar (%40,9) ile katılmayanlar (%47,8) arasında önemli bir fark bulunmamaktadır.

Bu çerçevede frekans analizi ve çapraz tablo sonuçları bütün olarak değerlendirildiğinde mükelleflerin vergiye yönelik yaklaşımlarının genel geçer bir özellik göstermediği sonucuna ulaşılmaktadır. Özellikle kararsızlık oranlarındaki yükseklik mükelleflerin vergiye yönelik bakışlarında kesin yargıya sahip olmadıklarını gösterdiği söylenebilir. Nitekim bu durum mükelleflerin vergi ile doğrudan kurdukları ilişkinin sorgulandığı sorular ile de desteklenmektedir. Bununla birlikte mükelleflerin vergi oranları ve vergi adaletine dolayısıyla da vergi sistemine yönelik genel anlamıyla olumsuz bir yaklaşımları bulunmamaktadır. Ancak vergi gelirlerinin israf edilmesi durumunda mükelleflerin yaklaşımları daha kesin bir hal almakta ve bu durumun diğer durumlara göre mükellefleri vergi kaçırmaya yöneltme olasılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle mükelleflerin vergi ile kurdukları ilişkideki temel motivasyonun ortaya koyulabilmesi amacıyla vergi ödemeyi tercih nedenleri incelenmektedir (Tablo 5).

Tablo 5: Vergi ödemeyi tercih nedeni sonuçları (Frekans analizi sonuçları)

Değerlendirme	(1) Kesinlikle Katılmıyorum	(2) Katılmıyorum	(3) Kararsızım	(4) Katılıyorum	(5) Kesinlikle Katılıyorum
Vatani bir görev olduğu için vergi öderim.	45 (22,2)	16 (7,9)	35 (17,2)	23 (11,3)	84 (41,4)
Ahlaki bir görev olduğu için vergi öderim.	28 (13,8)	23 (11,3)	45 (22,2)	22 (10,8)	85 (41,9)
Zorunluluk olduğu için vergi öderim.	48 (23,6)	23 (11,3)	33 (16,3)	25 (12,3)	74 (36,5)
Kul Hakkı olduğu için vergi öderim.	56 (27,6)	31 (15,3)	37 (18,2)	23 (11,3)	56 (27,6)

* () değerler yüzdelik dağılımları göstermektedir.

Mükelleflerin vergi ödemeyi tercih nedenleri incelendiğinde vergi ödemeyi vatani bir görev olarak görenler ile ahlaki bir görev ve olarak görenlerin oranı her ikisi için de %52,7, zorunluluk olarak görenlerin oranı %48,8, kul hakkı olarak görenlerin oranı ise % 38,9 düzeyindedir. Kul hakkı dışında vergi ödeme tercih sebepleri arasındaki oranlar oldukça yakın; fakat dağılımlar farklılık göstermektedir. Dağılımlar arasındaki farklılık özellikle kesinlikle katılmıyorum (1) ile katılmıyorum (2) şeklindeki cevapların oranları açısından ortaya çıkmakla birlikte, kararsız (3) olanların oranı (%15 üzeri) oldukça yüksektir.

4. Sonuç

Azerbaycan Cumhuriyetinin idari yapısına bağlı olarak şekillenen vergi sistemi bölgesel olarak ve ölçek bazında farklılık göstermektedir. Bu farklılık ülkenin genel vergi sisteminin bütünlüğünün ötesinde, mükelleflerin vergi ile olan ilişkilerinin farklılık göstermesi şeklinde sonuçlara yol açabilmektedir. Nitekim bu durum literatür kapsamında yer alan çalışmalar ile de ortaya koyulmaktadır. Bu çalışma kapsamında ise devlet vergileri sınıflandırmasında yer alan Bakü örneğine ilişkin ampirik bir değerlendirme yapılmıştır. Örneğin demografik yapısı ağırlıklı olarak 23-40 yaş arası, öğrenim düzeyi yüksek, evli ve erkek mükelleflerden oluşurken, bu mükelleflerin büyük çoğunluğunun iş tecrübesi görece olarak az ve düşük gelir grubunda yer almaktadır. Bu niteliklerdeki mükelleflerin vergiye bakışlarının ise genel geçer nitelikli yargılardan oluşmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar üzerinde kararsızlık oranlarının yüksekliği etkili olmakla birlikte, sorulara olumlu ve olumsuz görüş bildirenlerin oransal dağılımı arasında önemli bir farklılığın bulunmaması da önemli bir etkidir. Buradan hareketle Bakü örneğindeki mükelleflerin vergiye bakışları arasında belirgin farklılığın bulunduğu, mükellefler bazında vergiye yönelik genel bir kabulün oluşmadığı söylenebilir.

Bu çerçevede özellikle de öğrenim düzeyi yüksek olan mükelleflerin vergi ile doğrudan kurdukları ilişkide saptanan algı farklılıkları vergi sistemi ile mükellefler arasındaki ilişkide temel bir sorun olduğunu göstermektedir. Buna göre mükelleflerin vergi sistemi ile temasları öncesinde vergi bilinci oluşturulması ve idarenin vergiye yönelik algı oluşum sürecinde aktif rol oynaması etkili olacaktır. Bu kapsamda Bakü örneğinden hareketle Azerbaycan Cumhuriyeti vergi sisteminde mükellef odaklı çalışmalara ağırlık verilmesi ve mükelleflerde vergi bilinci oluşturulmasına yönelik faaliyetlerde bulunulması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Allingham, M. G. & Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: a theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 323-338.
- Azərbaycan Cumhuriyyətinin Vergi Məcəlləsi. (2009). Hukuk Edebiyatı Neşriyatı, Bakü, 8-9.
- Doğan, E. Tekin, A., & Çelikay, F. (2019). Mükelleflerin vergiyə baxışında yargı yetisi sorunsalı: kant perspektifindən mekânsal fərqlilik temelli bir dəyərlandırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(3): 702-720.
- Gemmell, N. (2016). An allingham-sandmo tax compliance model with imperfect enforcement. *Working Papers in Public Finance*, Victoria Business School.
- Hasanov, V., & Altuğ, F. (2009). Azərbaycan vergi sistemi: sorunlar və çözüm önerileri. Diss. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Mustafayev, R. (2019). Azərbaycan'da vergi yükümlülərinin vergiyi algılama və tutum analizi. MS thesis. Sakarya Üniversitesi.
- Tanrıverdi P. (2001). Azərbaycanca vergilər. Yeni Nesil AJB matbaası, Bakü.
- Tekin, A., Doğan, E., & Çelikay, F. (2018). Vergi ahlakı kavramsallaştırmasına yönelik bir dəyərlandırma: Eskişehir-Kütahya Örneği. *Maliye Dergisi*, 175: 228-252.
- Torgler, B. (2003). To evade taxes or not to evade: that is the question. *Journal of Socioeconomics*, 283-302.